

Válság és migráció

Problémafelvetés

A különböző létszámú embercsoportok spontán vagy szervezett tartós helyváltoztatása valószínűleg már a kezdetektől eleme az emberiség történelmének. Jelen tanulmány keretei nem teszik lehetővé, hogy e migrációs jelenségeket az őskortól napjainkig részletesen áttekintsem. Fontosnak tartom azonban annak megvilágítását, hogy ez az állandó jelenség bizonyos időszakokban (tömegessége vagy társadalmi, politikai hatásai miatt) kiemelt figyelmet kap.

A középkor népeinek vándorlása például a magyarság Kárpát-medencébe érkezésében (s így az oktatásban) betöltött szerepe miatt, 1849 és 1956 magyar emigránsai a forradalmi előzmények okán, a XX. század elején kibontakozó vándormozgalom pedig tömegessége s így társadalmi hatásai nyomán kerülhetett az érdeklődés középpontjába.

Szubjektív megítélesem szerint napjainkban számos családot érint tagjainak Nyugat-Európába települése, illetve fokozott médiaérdeklődés kíséri a hazánkon átívelő, Európán kívülről induló migrációs folyamatokat.

Egy ehhez hasonló tanulmány céljai között nem szerepelhet e kérdések megválaszolása, ugyanakkor a közölt kutatási eredmények talán segítenek újabb, pontosabb kérdések megfogalmazásában, s hosszú távon elvezethetnek a jelenkor problémáinak megértéséhez.

Igyekszem azon előfeltevésemet igazolni, hogy az evidens eltérések mellett egyértelmű párhuzamok is kimutathatók a XX. és XXI. század első másfél évtizedében lezajlott migrációs folyamatok között.

Kutatási előzmények

A tanulmány alapjául szolgáló kutatás egy hosszabb távú tudományos munka legfrissebb szakasza. Az alábbiakban e munka előzményeit is ismertetni fogom.

2008-ban kezdett kutatásom középpontjában egy Heves megyei település, Kompolt áll. A báró (később gróf) Grassalkovich Antal által 1754. január 1-jén kiadott telepítési szerződés értelmében száz (főként Köln környéki) német ajkú és néhány magyar család költöztetett Kompoltra. Munkám első fázisában a két etnikai csoportot vizsgáltam a gazdaság- és társadalomtörténet szempontjai mentén. Ennek keretében igyekeztem bizonyítani azon hipotézisemet, hogy bár a népszámlálások 1910-től nem tükrözik a falu német karakterét, a sváb identitás (a sváb kifejezést az ingroup és outgroup elnevezés nyomán és jobb híján használom) a 20. század közepéig (sőt, bizonyos tekintetben napjainkig) ki-mutatható a település életében. E feltevésemet a komplexitás igényével próbáltam igazolni, s ennek keretében vizsgáltam a sváb és magyar gyökerű lakosság életmódját, anyagi kultúráját, házassági szokásait, gazdasági helyzetét, a kollektív emlékezetben rejlő különbségeket és az életmódbeli különbségek településszerkezetben való megtestesülését. A kutatás eredményeit a XXIX. OTDK-n Svábok és magyarok Kompolton (1853–1920), valamint a XXX. (Jubileumi) OTDK-n Kompolt társadalmi és gazdasági viszonyai a XX. század első felében címmel adtam elő, s utóbbival megegyező című tanulmányom nyomtatásban is megjelent a díjazott pályaműveket publikáló kötetben.¹

Figyelmem ezt követően a kivándorlás felé irányult. Azt vizsgálom, hogy a korábban feltárt különbségek hogyan hatottak a kivándorlók motivációira. A források lehetővé teszik annak feltárását, hogy milyen gazdasági háttérrel rendelkeztek azok a családok, melyeknek tagjai úgy döntöttek, hogy az Egyesült Államokban folytatják életüket. Személyes kapcsolatok és levéltári források révén a kivándorlók leszármazottainak életmódját is vizsgálom.

A kutatás összetettsége miatt a feldolgozott szakirodalom és a források köre is sokrétű. Egyfelől az identitás kérdéséhez igyekeztem feltárni a témával foglalkozó nemzetközi és hazai tudományos előzményeket (pl. Gyáni Gábor és Friedrik Barth műveit). Másfelől felhasználtam a település történetével (pl. Bakó Ferenc és Éble Gábor írásait) és a sváb etnikummal általában (pl. Bindorffer Györgyi, Tóth Ágnes és Heinz Ervin munkáit), valamint a kivándorlással foglalkozó írásokat (pl. Puskás Julianna, Hautzinger Zoltán, Hegedüs Judit, Klenner Zoltán, helyi vonatkozásban pedig Horváth László² eredményeit).

Primer forrásaim között gazdasági, demográfiai, a kivándorláshoz kötődő és általános dokumentumok is megtalálhatók. A levéltári anyagon túl támaszkodtam az oral history és a terepbejárás módszerére is. Így (többek között) feldolgoztam az 1851 és 1941 közötti összeírások, népszámlálások eredményeit, az egyházközség 1819 és 1950 közötti anyakönyveit, az 1887. és 1911. évi kataszteri telekkönyvet és a kivándorlókat szállító hajók utaslistáit, s létrehoztam egy lokális oral history archívumot. Az adatokat egy adatbázisban összesítem, melynek alapjául a korábbi, gazdasági és anyakönyvi adatokat

¹ Várkonyi, 2013. 137–172.

² Horváth, 2001. 297–333.

tartalmazó adatbázis szolgált. Ennek összekapcsolása a kivándorlók adatait tartalmazó adatbázissal jelenleg is folyik. E munka végén mintegy 250 személy fejenként 50 adatával dolgozhatok majd, elsősorban a kivándorlás gazdasági és személyes motivációit kutatva.

Köln – Kompolt – Granite City (IL)

Kutatásom földrajzi spektruma e három településnévvel ragadható meg a legegyszerűbben.

Az általam vizsgált migrációs folyamat kezdőéve 1754-re, kiindulópontja pedig a mai Németország területére tehető. *Báró* (később gróf) *Grassalkovich Antal* a 18. század közepére megszerezte Kompolt teljes területét. A báró 1754. január 1-jén, Gödöllőn telepítési szerződést adott ki, melynek értelmében száz német ajkú család költöztetett Kompolt-ra.³

Noha a szakirodalom kiemeli, hogy a kompoltiak fogékonyak, a történelem iránt és büszkéik származásukra,⁴ arról, hogy pontosan honnan érkeztek a XVIII. századi telepesek, megoszlanak a vélemények. Az írásos anyag szerint a kompolti német ajkú telepesek Elzászból származtak.⁵ A néphagyomány ennél jóval gazdagabban őrizte meg az 1754-ik évi telepítés körülményeit. Az idősebb kompoltiak még napjainkban is három telepítési hullámról beszélnek.⁶ Az első hullámmal érkező telepesek házai a kastély és a temető közé épültek. Terepbejárásom alapján ez mintegy tucatnyi házat jelenthetett. Az első és a második telepítési szakaszban – a hagyomány szerint – Köln környékéről érkeztek az új lakók. A szakirodalom által kiemelt 1754. év a néphagyomány szerint csak a harmadik költözési hullám éve volt, s ekkor már nemcsak Köln környékéről, hanem Németalföldről is jöttek családok. Bakó Ferenc megkísérelte évekhez kötni az első két telepítést. Kutatásai szerint az első hullám 1747-ben, a második 1748-ban volt. A telepítés időpontja azért vitatható, mert a Gödöllőn aláírt telepítési szerződés tartalmaz egy kitételt, mely szerint az új kompoltiak „házaikat a már odaérkezett telepesek” házainak mintájára kötelesek építeni. A korábbi szakmai közvélemény ezt úgy értelmezte, hogy a szerződés fogalmazója az 1743-ban Aldebröre telepített svábokra gondol, míg Bakó és a kompoltiak korábbi telepítéseket feltételeznek.⁷

A származás kapcsán újabb adalékkal szolgált a Német nyelvjárások 1928 című térkép, mely egy népszerű történelmi folyóirat cikkének⁸ mellékleteként jelent meg, s a Trianon utáni Magyarország német nyelvjárásait jelöli. Több elem is jelezte az alább közölt térkép problematikuságát. Heves megyében egyedül Kompoltot jelöli a térkép mint olyan települést, ahol német nyelvjárást beszéltek 1928-ban. A jelmagyarázat szerint a kompoltiak

³ Éble, 1909. 17.

⁴ Bakó, é. n. 174.

⁵ Bakó, 1984. 106.

⁶ Horhauzer Istvánné közlése.

⁷ Bakó, é. n. 174.

⁸ Tóth, 2006. 8–12.

a mosel-frank nyelvjárást használták. A következő probléma a megjelölt évszám volt. Kutatásaim szerint 1928-ban nem történt semmiféle olyan irányú összeírás, mely indokolta volna a térkép keletkezését, sőt, az adatok ellentmondanak az időben közel álló (ám közismerten megkérdőjelezhető) népszámlálási eredményeknek. Emellett feltűnő volt, hogy a Dunántúl ábrázolása jóval kidolgozottabb, mint Kelet-Magyarorszáé. A térkép háttére a cikk írója előtt is homályban maradt, ezt firtató kérdésemre a folyóirat szerkesztőségétől sem kaptam választ. Rövid kutatás után azonban fény derült a térkép „titkára”. Bleyer Jakab 1928-ban megjelent könyve⁹ részletesen elemzi a magyarországi németek nyelvjárásait, s a kötethez térképmelléleteket is csatoltak, melyek a Dunántúl területét ábrázolták, a Dunától keletre eső területek azonban illusztráció nélkül maradtak. Véleményem szerint a térkép készítője felhasználta a Bleyer-kötetben található ábrát, s kiegészítette azt a szövegben olvasható kelet-magyarországi településnevekkel. Arra nézve, hogy miért csak Kompolt szerepel a Heves megyei települések közül a könyvben, érdekes adalék lehet, hogy Bleyer Jakab 1919-ben a nemzetiségi kisebbségek tárca nélküli minisztereként minisztertársa volt a Friedrich-kormányban a tárca nélküli kisgazda miniszteri posztot betöltő, kompolti születésű Mayer Jánosnak.¹⁰

Az eltérő és olykor bizonytalan információk figyelembevételével az első dokumentált telepítés évét, 1754-et tekintem a svábok érkezési évének, s ugyan e fejezet címe is tartalmazza a Köln településnevet, fontosnak tartom jelezni, hogy a kibocsátó terület nem korlátozható a városra és környékére.

A vázolt nyugat–keleti irányú migrációs folyamat elsősorban gazdasági és társadalmi okokra vezethető vissza, s ennyiben illeszkedik a XVIII. századi Európa folyamataiba. A push és a pull tényezők egyaránt érvényesültek ebben a népmozgásban, hiszen a nyugat-európai népességtöbbslet vándorolt a török időkben elnéptelenedett vidékekre, így Kompoltra is. A településre intellektuális és egzisztenciális többslettel érkeztek, épületfát és adómentességet kaptak.¹¹ Ez az előny közel kétszáz évre meghatározta a település életét.

Az előzőekben bemutattam, hogy a kompolti svábok származását illetően több elmélet is létezik. Ezzel szemben a kompolti magyar telepesek eredetéről nincsenek adataink. A legkorábbi önálló kompolti anyakönyvek 1819-ből valók, s ekkor már a legöregebb halottaknál sem jelölték az eredeti illetőséget.¹² A magyarok származására vonatkozó történet a ma élő kompoltiak tudatában sem él.

Az első általam dokumentált lényeges különbség a kompolti svábok és magyarok között tehát az, hogy míg a svábok eredeti lakóhelyét, illetve betelepülésük körülményeit a különböző forrásokból pontosan ismerhetjük, addig a magyarok származási helyéről semmit sem tudunk.

Emellett a sváb–magyar együttélés számos részletére rámutattam, s megállapításaimat az „egy község – két közösség” koncepciójában összegeztem. Ennek lényege, hogy bár a népszámlálási adatok tanúsága szerint 1910-re gyakorlatilag „eltűnt” a sváb etni-

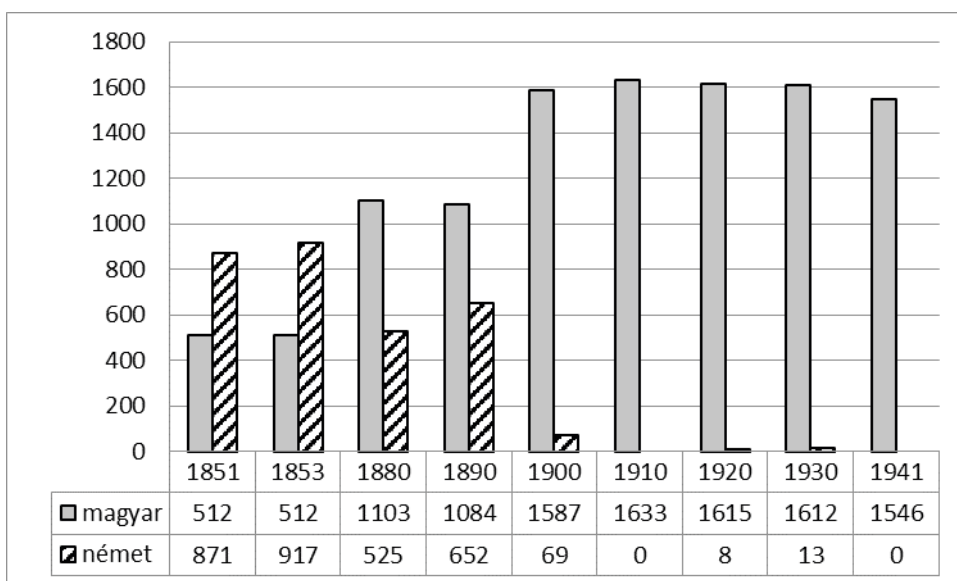
⁹ Bleyer, 1928.

¹⁰ Magyarország kormányai 1919–1921 között. <http://sagv.gyakg.u-szeged.hu/tanar/farkzolt/HORTHY/KORMANY.HTM>

¹¹ Bakó, é. n. 174.

¹² Kompolti halottak, kereszteltek, házasultak anyakönyve I. kötet (1819–1859). Káli Római Katolikus Plébánia.

kum, valójában körvonalazható egy olyan (ingroup és outgroup elnevezéssel is) svábnak nevezett csoport, melynek tagjai a német ajkú telepések leszármazottai, megőrizték német családnévüket, s a másodnyelv-dominancia mellett részlegesen, s olykor harciasan ragaszkodtak a német nyelvhez. Sikerült bizonyítanom, hogy a svábnak nevezett csoport a térkitöltés, az anyagi helyzet, a házépítési, a családalapítási és temetkezési szokások, a hivatalviselés rendje és a kollektív emlékezet területén is elkülönült a nem sváb (a településen ingroup és outgroup elnevezéssel is magyarnak nevezett) csoporttól.

2. ábra: Kompolt etnikai szerkezete 1851–1941

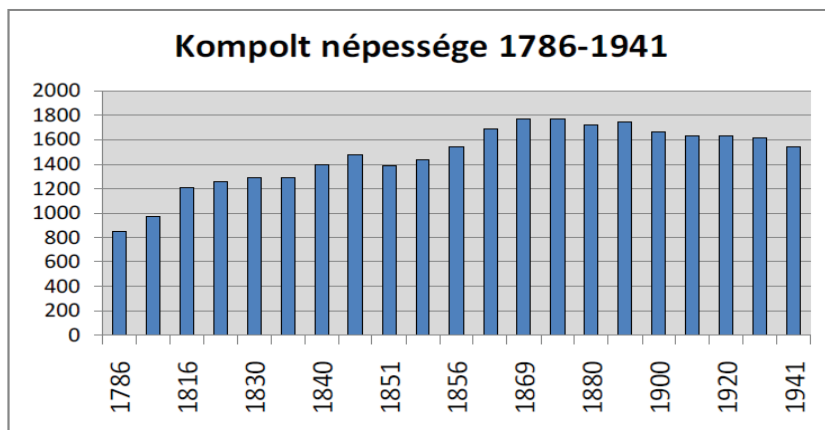
(Forrás: 1851. és 1853. évi Heves megyei összeírások községsoros adatai. MNL HML IV-417/13 №2011.; Jekelfalussy, 1892. 218–219.; A Magyar Korona országainak 1900. évi népszámlálása. Szerk. és kiad. A Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Pesti Kvny., Bp. 1902–1906. A népesség általános leírása községenként (1902) 531.; A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Szerk. és kiad. A Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Atheneum, Bp. 1912–1920. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint (1912) 184–185.; Az 1920. évi népszámlálás. Szerk. és kiad. A Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Pesti Kvny., Bp. 1923–1929. A népesség főbb demográfiai adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint (1923) 82–83.; Az 1941. évi népszámlálás. 3/a Anyanyelv, nemzetiség, nyelvismeret. KSH, Bp. 1983. 86–87.)

Az elvégzett kutatás egyfelől adalékokkal szolgált a népszámlálások kritikai szemlétéhez, másfelől megpróbálhattam választ találni a legalapvetőbb kérdésre, ami egy etnikummal foglalkozó kutatás kapcsán felmerülhet, nevezetesen, hogy mi alapján tekintünk valakit az adott etnikumhoz tartozónak. Friedrik Barth az etnikai tudás három szintjét különbözteti meg: az egyén, a csoport és az állam szintjét. Csoportszinten a közös eredettudat, a közös nyelv, az önelnevezés vagy külső elnevezés, a közösen elszenvedett siker vagy trauma identitásképző tényező lehet. Az egyén szintjén ez kiegészül a csoport-

hoz való tartozás elismerésével.¹³ A kompoltiak esetében azt vizsgáltam, hogy különböző időmetszetekben milyen elemekből épült fel a csoportos és az egyéni etnikai tudat.

Bindorffer Györgyi a 2000-es évek elején több településen is tanulmányozta a helyi német gyökerű lakosok identitását. Megállapításai szerint a „ki a sváb?” kérdésre a válasz nem egyszerű. A csoporttudat, a névhasználat, a nyelvhasználat, a származástudat és a kultúra egyaránt hordozhatja egy csoport identitását.¹⁴ Ezek a tényezők idővel átstrukturálódhatnak, elhalványulhatnak. Előfeltevésem szerint az idézett szakirodalomban Vémenéd, Csolnok és Dunabogdány kapcsán felvázolt állapot (például a nemzetiségi nyelv térvesztése) Kompoltra a XX. század első felében volt jellemző.

A kutatás során a komplexitás kritériumát tartottam szem előtt, így a fő irány mellett számos ígéretes, még feldolgozásra váró „mellékszál” is kirajzolódott. Ezek közül kiemelkedett a nemzetközi vándormozgalom kompolti fejleményeinek vizsgálata. A kivándorlás népességre gyakorolt hatását a népmozgalmi adatok felvázolásakor is sejteni lehetett, s a levéltári forrásokban is gyakran talákoztam kivándorolt kompoltiakhoz köthető információkkal, például hagyatéki ügyekkel vagy honosság elismertetésére irányuló kérelemmel.

3. ábra: Kompolt népessége 1786–1941

(Forrás: Az első magyarországi népszámlálás (1784–1787). KSH, Bp. 1960. 68.; A népmozgalom főbb adatai községenként 1828–1900. VI. kötet (Borsod-Abaúj-Zemplén megye, Miskolc, Heves megye). KSH, Bp. 1979. április 20. 19; 145.; A népmozgalom főbb adatai községenként 1901–1968. KSH, Bp. 1969. 132–133. Az 1941. évi népszámlálás. 2. Demográfiai adatok községek szerint. KSH, Bp. 1976. 229.)

Számításaim szerint az 1899 és 1914 közötti másfél évtizedben a település lakosságának mintegy 15%-a döntött úgy, hogy Észak-Amerikában folytatja az életét. A forrásokban pedig egyre gyakrabban talákoztam egy Illinois állambeli város, Granite City nevével.

¹³ Barth, 1969.

¹⁴ Bindorffer, 2003. 167–191.

A vándormozgalom résztvevőinek adatait az Ellis Islanden őrzött eredeti utaslistákról készített fényképeket tartalmazó internetes adatbázisból¹⁵ gyűjtöttem össze. Az utaslisták adattartalma időszakonként változott, de minden esetben tartalmazták a kivándorló nevét, nemét, életkorát, foglalkozását, családi állapotát, állampolgárságát. Az 1910-es évek dokumentumaiban már találunk utalást a utas egészségi állapotára is, sőt az otthon maradt legközelebbi hozzátartozó és az amerikai kapcsolattartó pontos címét is tartalmazták az ívek. Így akár 16 adatot is összegyűjthetünk személyenként.

No. on List.	Name in full.	Age		Sex.	Married or Single.	Calling or Occupation.	Able to		Nationality.	Last Residence.
		Yrs.	Mos.				Read.	Write.		
1	Franz Oberling	58		m	man	labourer	X		Austria	Kompelt
2	Katharina —	56		f	"	"	X		"	"
3	Sisella —	7		f	"	"	X		"	"
4	János Terezi	32		m	man	"	X		"	"
5	Erzsébet —	26		f	"	"	X		"	"
6	Julia Csanyi	18		f	single	"	X		"	"
7	Olga Kőrösi	18		f	"	"	X		"	"
8	Maria Kőrösi	16		f	"	"	X		"	"
9	Anna Sorella	22		f	"	"	X		"	"
10	Mary Deronsky	30		f	man	"	X		"	W. Muchory Hlostovica

4. ábra: A Pannonia fedélzetén 1905. április 3-án New Yorkba érkezők adatait tartalmazó utaslista részlete

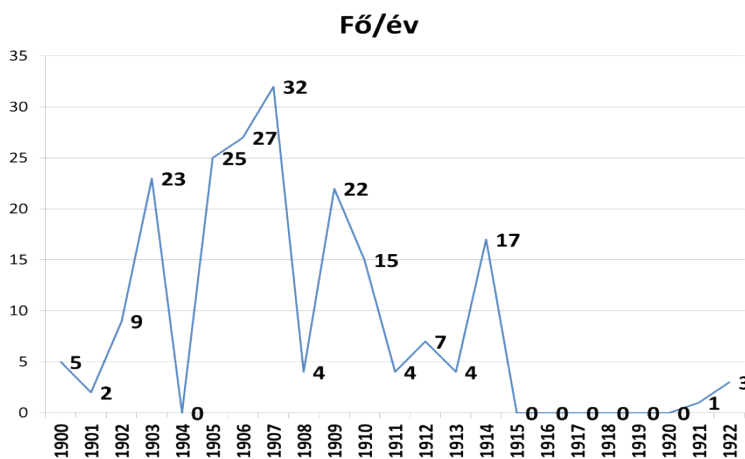
(Forrás: <http://www.libertyellisfoundation.org/passenger-details/czoxMjoiMTAyMzc4MDMwMjI4Ijs=/czo4OiJtYW5pZmVzdCI7>)

Adatbázisomban jelenleg 200 személy adatai szerepelnek, de kutatásaim nyomán fény derült további 50 olyan kiutazóra, akinek származási helyét elgépelték az utaslisták feldolgozása során, de a neve, az elgépelt településnév és a kapcsolati háló alapján egyértelműen kompoltiként azonosítható. Jelenleg e félszáz személy adatainak rögzítésénél, illetve a kivándorlási adatbázis és a korábban készített gazdasági és demográfiai adatbázis összekapcsolásánál tart a kutatásom. Ha ennek a munkának a végére érek, mintegy 250 személy fejenként akár félszáz adatával tudok majd dolgozni.

A 200 személy természetesen nem egyenletes eloszlásban hagyta el az országot. Az alábbi ábrán látható, hogy ahogyan országosan, úgy Kompolton is 1905 és 1907 közé tehető a kivándorlás csúcspontja. Az országos adatokhoz képest eltérés, hogy noha 1904 országosan is visszaesésként értékelhető, Kompoltról ebben az évben egyetlen személy sem vándorolt ki. Ennek helyi okát még kutatom, de az országosan alacsony adatok hát-

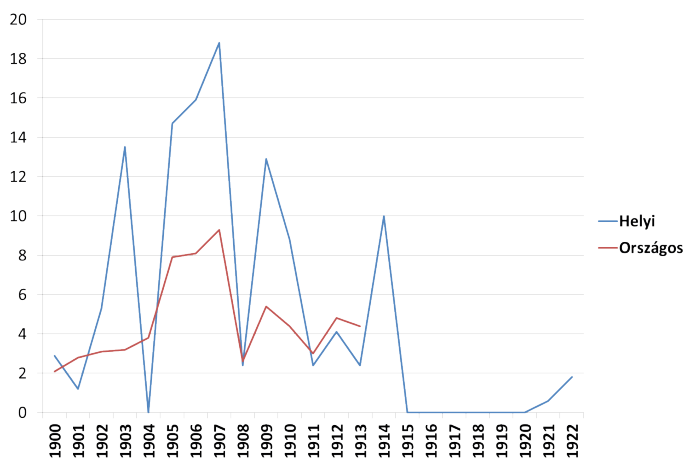
¹⁵ <http://www.libertyellisfoundation.org/>

terében a hazai és célországbeli szabályok szigorodása állhat.¹⁶ Az első világháború alatt (érthető okokból) egyetlen személy sem döntött a kivándorlás mellett.

5. ábra: A kompoltiak kivándorlásának évenkénti megoszlása
(Forrás: Ellis Island-i utaslisták alapján készített adatbázis)

Puskás Julianna kutatásai nyomán lehetőségünk van arra, hogy összevegyük az országos kivándorlási rátát a helyi adatokkal. Jól látható, hogy az 1905 és 1907 közötti évek mind országosan, mind helyileg csúcspontot jelentettek, s 1906 ebben némi törést hozott. Összességében elmondható, hogy az országos arányokhoz képest Kompolton többen döntöttek úgy, hogy elhagyják hazájukat.

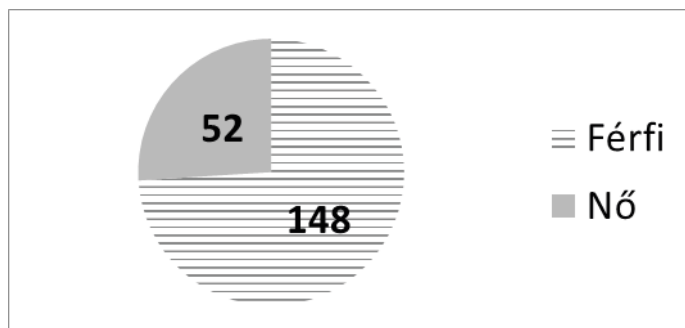

6. ábra: Kivándorlók száma ezer lakosra vetítve
(Forrás: Ellis Island-i utaslisták alapján készített adatbázis és Puskás, 1982. 66.)

¹⁶ Puskás, 1982. 66.

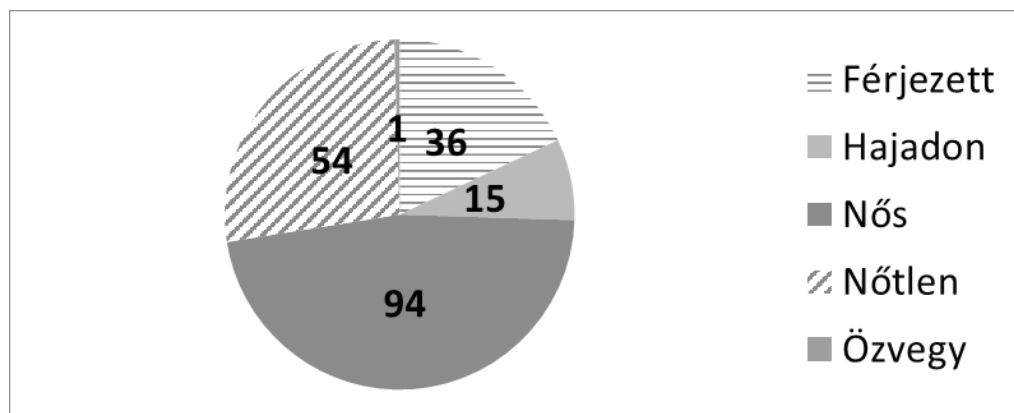
Érdemes megvizsgálni a már rögzített 200 személy adatait. Az utaslisták tanúsága alapján a kivándorolt kompoltiak közül 148 volt férfi és 52 nő, tehát a már az adatbázisban szereplő migránsok nagyjából 75%-a volt férfi.

7. ábra: A kivándorolt kompoltiak nemek szerinti megoszlása
(Forrás: Ellis Island-i utaslisták alapján készített adatbázis)

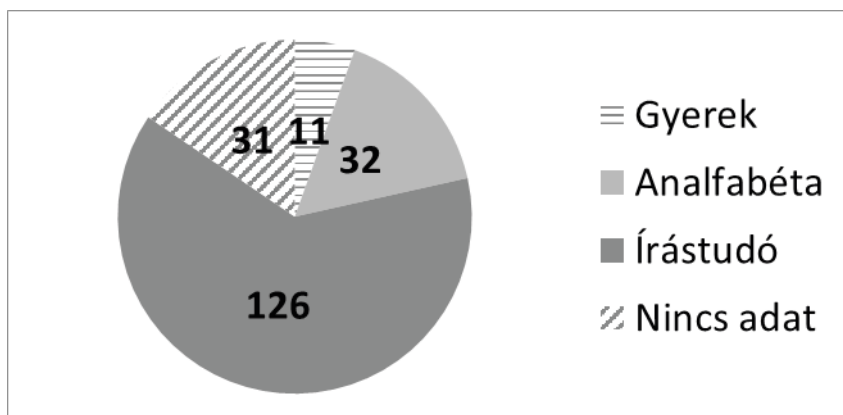
Családi állapot alapján öt csoportba sorolhatjuk az adatbázisban szereplő kivándorlókat. A személyek közel fele (94 fő) nő, nagyjából negyede (54 fő) nőtlen férfi. Ha figyelembe vesszük, hogy a nőtlen férfiak között találjuk a fiúgyermekeket is, látható, hogy a migráns férfiak túlnyomó többsége a házasságkötés után döntött úgy, hogy útra kel.

A nők között 1 fő özvegyet, 36 férjezett asszonyt és 15 hajadon lányt találunk, vagyis a nők többsége is a házasságkötés után utazott.

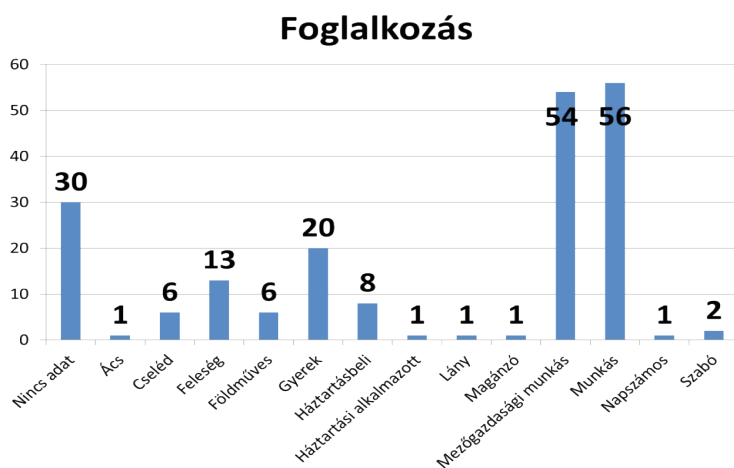
8. ábra: A kivándorolt kompoltiak családi állapota
(Forrás: Ellis Island-i utaslisták alapján készített adatbázis)

Az utaslisták abból a szempontból is egyedülálló források, hogy nominális adatokat közölnek a személyek alapvető műveltségéről. Ezt vizsgálva megállapítottam, hogy 32 kivándorló volt analfabéta, 126 írástudó, 31 esetben pedig nem áll rendelkezésünkre ez az adat. Külön csoportot képeznek azok a gyerekek, akik feltételezhetően pusztán életkorukból adódóan írástudatlanok (11 fő).

9. ábra: A kivándorolt kompoltiak alapvető műveltsége
(Forrás: Ellis Island-i utaslisták alapján készített adatbázis)

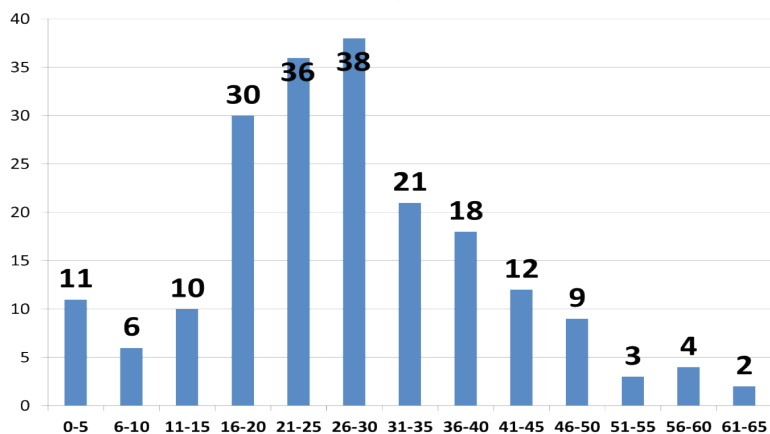
A foglalkozásszerkezetet ábrázoló diagramon látható, hogy a kivándoroltak között túlnyomó többségben voltak a mezőgazdasági munkások és a munkások. Ez érthető, hiszen a migránsok alapvetően agrár környezetből tartottak részben mezőgazdasági környezetbe, részben a szekunder szektorba.

10. ábra: A kivándorolt kompoltiak foglalkozásszerkezete
(Forrás: Ellis Island-i utaslisták alapján készített adatbázis)

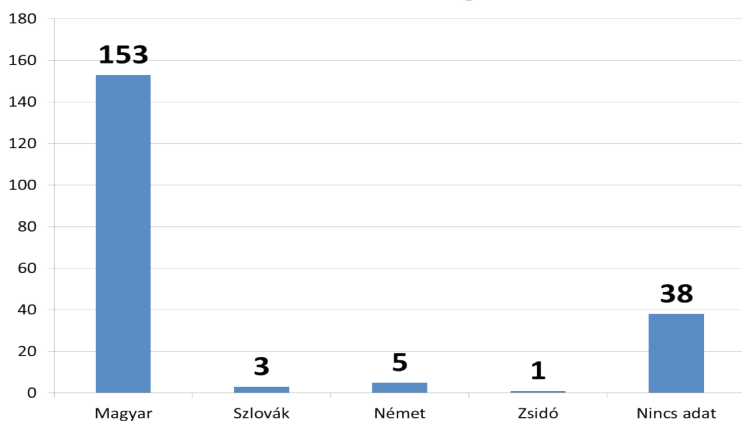
A korcsoportok szerinti vizsgálatból kitűnik, hogy a 16 és 30 év közötti korosztály, tehát a legaktívabbak voltak többségben a kivándoroltak között.

Korcsoportok

11. ábra: A kivándorolt kompoltiak korcsoportonkénti megoszlása
(Forrás: Ellis Island-i utaslisták alapján készített adatbázis)

Nemzetiség

12. ábra: A kivándorolt kompoltiak nemzetisége
(Forrás: Ellis Island-i utaslisták alapján készített adatbázis)

Korábbi kutatási eredményeim szempontjából az utaslisták nemzetiségre vonatkozó adatai ígérektek a legérdekesebbeknek. Ez az információ is önbevalláson alapult, ám komoly problémát jelent az adatok megbízhatóságának kérdése. Az adatbázis 200 személye közül 153 vallotta magát magyar nemzetiségűnek, s csak 5 németnek. Ez a kérdés további alapos kutatást igényel, azonban az nyilvánvaló, hogy a nemzetiség fogalma (a népszámlálások hasonló kérdéseihez hasonlóan) nem feltétlenül volt világos az adatközlők számára.¹⁷

A források a behajózás helyét is rögzítik. Az utasok túlnyomó többsége (115 fő) Fiumében szállt hajóra, de a kikötők között találjuk Bréma, Le Havre, Rotterdam és South-

¹⁷ Bindorffer, 2004. 556.

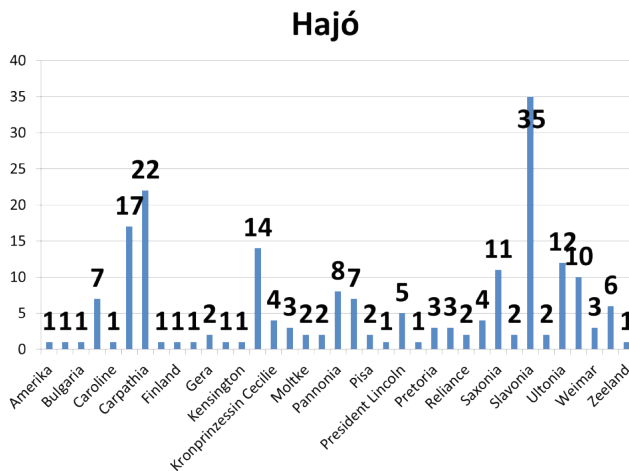
ampton városát is. Fiumében folyóirat is megjelent a kivándorlók névsorával, illetve az amerikai élethez kötődő rémhírekkel.¹⁸

13. ábra: A behajózás helye

(Forrás: Ellis Island-i utaslisták alapján készített adatbázis)

A megnövekedett migrációs igényeket számos hajó igyekezett kiszolgálni. A Kompoltról utazók többsége a Slavonia¹⁹ fedélzetén hagyta el az országot.

14. ábra: Hajónkénti kompolti utasszám az adott hajó összes útját figyelembe véve

(Forrás: Ellis Island-i utaslisták alapján készített adatbázis)

¹⁸ Puskás, 1982. 141.

¹⁹ A Slavonia 1883-ban épült Angliában. 570 utas szállítására volt alkalmas, ebből 20 fő I., 550 fő III. osztályon utazhatott. A források szerint 1907-ben leselejtezték. www.libertyellisfoundation.org – utolsó megnyitás: 2015. április 6. A selejtezés dátuma felvet egy problémát, ugyanis az adatbázisomban több olyan személy is található, aki 1907 után utazott, de az utaslistán a Slavonia neve szerepel. Erre a dilemmára az lehet a megoldás, hogy a selejtezés után valószínűleg megkaphatta egy másik hajó is ezt a nevet. Ennek tisztázása folyamatban van.

15. ábra: A Slavonia
(Forrás: www.libertyellisfoundation.org)

1904-ben a Slavonia fedélzetén utazott az USA-ba, a St. Louis-i világkiállításra a Vasárnapi Ujság tudósítója, Zerkowitz Emil is. Utastársai között kivándorlók és az interparlamentáris kongresszusra tartó küldöttek is voltak. Képekkel illusztrált írása alapján magunk elé tudjuk képzelni azt a látványt, amely a kivándorlók elé tárult az Egyesült Államok partjaihoz érve.²⁰

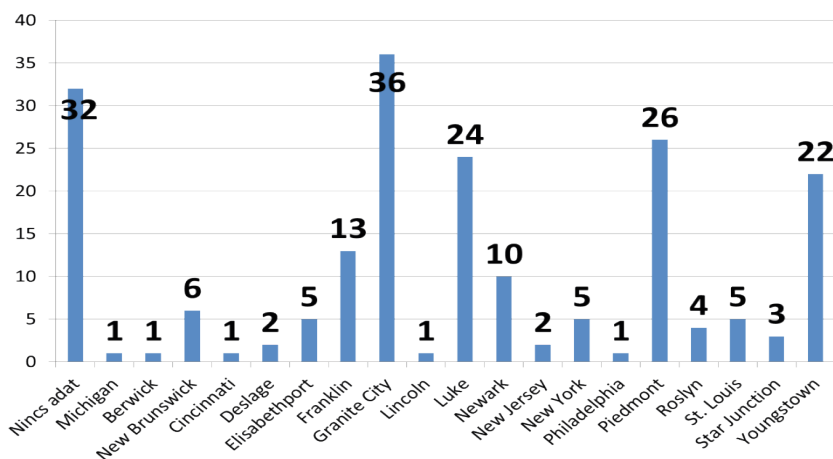
A partok közelébe érve az utasokon izgalom lett úrrá, s egyre csak a szárazföldet kémlelték. Miután a révkalauz átszállt a Slavoniára, a hajó átkelt a Narrows nevű szoroson. A hajóra ekkor orvosok és vámtisztviselők szálltak, akik alaposan meg- és átvizsgálták az utasokat és holmijukat. Balról a Szabadság-szobrot, majd jobbról a Brooklyn hidat és a manhattani felhőkarcolókat láthatták. Az utazás végén a hajó kikötött Ellis Islanden.

Elgondolni is nehéz, milyen mértékű kulturális sokk lehetett ez az utazás egy kompolti földműves számára. Ám az igazi erőpróba csak ekkor következett.

Az adatbázisban szereplő személyek számos várost megjelöltek végcélként, ám a legtöbben az Illinois állambeli Granite Citybe utaztak.

²⁰ Zerkowitz, 1904. augusztus 21. 581.

Célállomás

16. ábra: Végcélként megjelölt városok

(Forrás: Ellis Island-i utaslisták alapján készített adatbázis)

Granite City nevével a kutatás korábbi szakaszában is találkoztam. Egyfelől a képviselőtestület több alkalommal foglalkozott a kivándorlók honosságának ügyével, másfelől a jegyzőkönyvek tanúsága szerint előfordult, hogy Granite City-i lakosok ingatlant vásároltak Kompolton.²¹

A város honlapján is olvashatunk egy 1906-ik évi betelepülési hullámról, melynek során tízezer ember érkezett a városba Közép- és Kelet-Európából. A város egyik pontját „Hungary Hollow”-nak, vagyis „Magyar Völgy”-nek nevezték el.²²

Az egyik legfontosabb Granite Cityhez köthető dokumentumot még a kutatás elején találtam. Az 1915. évi képviselőtestületi jegyzőkönyvek között egy gyűjtőívre bukkantam. A Granite Citybe elszármazott kompoltiak gyűjtést rendeztek a világháború károcsultjainak, s az összeget (108 dollár 50 centet, vagyis 753 koronát) elküldték szülőfalujukba.²³

²¹ Kompolt képviselőtestületi jegyzőkönyvei 1921–1930. MNL HML V-248/4.

²² <http://www.granitecity.illinois.gov/wfapp?ACTION=Node&NodeID=83>

²³ A gyűjtőív megtalálható az 1915-ik évi képviselőtestületi jegyzőkönyvek között. Az iratcsomó jelzete: MNL HML V-248/2.

Válságos hétköznapiak

A személyes találkozás és a többszöri levélváltás nyomán feltárult előttem a kivándoroltak és leszármazottaik életmódja. Így a XVIII. századi telepítést követő mintegy 250 év történetének kutatása után lehetőség nyílt arra, hogy további száz év történetére koncentráljak.

Azt már a kivándorlás kérdéseire irányuló kutatás kezdetén feltételeztem, hogy a Kompoltól az Egyesült Államokba érkező személyek esetében egzisztenciális deficittel számolhatunk. A korábban saját földjükön önállóan gazdálkodó férfiak ipari (segéd) munkásokká váltak, s szinte egyik napról a másikra kellett életmódot váltaniuk.

Keith Veizer és más leszármazottak információi alapján körvonalazódni látszik, hogy ez egy önkizsákmányoló életmód volt. Mert bár lehet, hogy munkájukkal megteremtették egy stabilabb egzisztencia alapjait, azt gyakran saját egészségük rovására tették.

A gondok elől sokan az alkoholizmusba menekültek. Tudunk olyan személyről, aki munkaképességét csökkentő munkahelyi balesete után lett az alkohol rabja.²⁶

A gazdasági válságok következményeit is fokozottan viselték a migránsok. Az 1907-es bankpánik után kibontakozó gazdasági válság idején a „Hungary Hollow” a „Hungry Hollow” nevet kapta.²⁷

A gazdasági világválság személyes tragédiákhoz vezetett. Volt, aki vonat elé vetette magát, volt, aki felesége sírján mérget ivott. A férfiak munkájukat elveszítve akár több száz mérföldet is gyalogoltak a sínek mentén, hogy pénzkereseti lehetőséget találjanak. A fiatalok a vasútállomásokról próbáltak tüzelőt lopni, ám a vasúttársaság fegyveres őrei gyakran rálőttek a migránsokra. Így tudunk olyan fiúról, aki haslövést kapott, de otthon nem merte elmondani, mi történt, így reggel vértócsában fekve találtak rá az ágyában.²⁸

A gazdasági válság tehát fokozottan érintette a még csak bizonytalan egzisztenciával rendelkező bevándorló családokat.

Összegzésül

A migrációs folyamatok mögött számos motivációs tényező állhat. Ernst Georg Ravenstein alkotta meg a push- és pull-faktorok elméletét.²⁹ Ennek értelmében a migrációt kiváltó tényezők vagy a kibocsátó ország felől mintegy „tolják” a népességet, vagy a célország felől érvényesül egyfajta vonzás. Az esetek jelentős részében természetesen a push- és pull-hatás együttes működéséről is beszélhetünk.

²⁶ Keith Veizer személyes közlése.

²⁷ <http://www.granitecity.illinois.gov/wfapp?ACTION=Node&NodeID=83>

²⁸ Keith Veizer személyes közlése.

²⁹ Vö.: Grigg, 1977. 42.

Kutatásomban igyekszem fényt deríteni a kompoltiak vándorlását motiváló faktorokra. Eddigi eredményeim nyomán állítható, hogy elsősorban gazdasági motivációkról beszélhetünk. Készülő adatbázisom segítségével ennek részleteire is fényt deríthetnek. Emellett egyéni esettanulmányokon keresztül körvonalazódnak olyan személyes válságszituációk is, melyek arra ösztönözhatték az egyéneket, hogy egy új országban folytassák életüket.

Ugyancsak nagy jelentőséget tulajdonítok az adatbázis készítése során a kapcsolati hálózatok működésének. Amellett, hogy a szakirodalom is kiemeli ezek migrációban betöltött szerepét,³⁰ saját kutatásomban is látszik, hogy az „anyaországban” kialakult személyes kapcsolatok jó táptalajul szolgálnak a kivándorlás tömegessé válásához száz évvel ezelőtt és napjainkban egyaránt.

Természetesen nem gondolhatom azt, hogy a fentiekben leírt kutatás befejezésével majd választ tudok adni a migrációs folyamatok kapcsán felvetődő kérdések mindegyikére, s megoldással sem szolgálhatok a vándorlás okozta társadalmi, politikai és gazdasági feszültségekre. Reményeim szerint azonban eredményeim segíthetik a problémakör megértését.

Arra nézve, hogy a kivándorlás kezelése a XX. század elején sem volt egyszerű és gyors feladat, jó példa az alábbi szöveg, melyet tanulmányom végaszavául szánok:

„A kivándorlás csökkentésére a közgazdasági és iparfejlesztési irányban teendő intézkedések képezik a leghathatósabb eszközt, és a kormány minden egyes tagja saját ügykörében mindent el fog követni, hogy ez irányban kedvezőbb állapotokat teremtsen, és mindazok az okok, melyek a kivándorlást elősegíthetik, lehetőleg elháríttassanak.”³¹

Felhasznált források és szakirodalom

Források

1851. és 1853. évi Heves megyei összeírások községsoros adatai (MNL HML IV-417/13 №2011)
- A Magyar Korona országainak 1900. évi népszámlálása. Szerk. és kiad. A Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Pesti Kvny., Bp. 1902–1906. A népesség általános leírása községenként (1902)
- A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Szerk. és kiad. A Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Atheneum, Bp. 1912–1920. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint (1912)
- A népmozgalom főbb adatai községenként 1828–1900. VI. kötet (Borsod-Abaúj-Zemplén megye, Miskolc, Heves megye). KSH, Bp. 1979. április 20.
- A népmozgalom főbb adatai községenként 1901–1968. KSH, Bp. 1969.
- Az 1890-iki népszámlálás főbb eredményei vármegyék és községek szerint. Szerk. Jekelfalussy József. Pesti Kvny., Bp. 1892.

³⁰ Hautzinger–Hegedüs–Klenner, 2014. 30.

³¹ A kivándorlásról szóló 1903. évi IV. törvénycikk általános indoklása. Közli: Uo. 10.

Az 1920. évi népszámlálás. Szerk. és kiad. A Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Pesti Kivny., Bp. 1923–1929. A népesség főbb demográfiai adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint (1923)

Az 1941. évi népszámlálás. 2. Demográfiai adatok községek szerint. KSH, Bp. 1976.

Az 1941. évi népszámlálás. 3/a Anyanyelv, nemzetiség, nyelvismeret. KSH, Bp. 1983.

Az első magyarországi népszámlálás (1784–1787). KSH, Bp. 1960.

Ellis Island-i utaslisták (<http://www.libertyellisfoundation.org/> – utolsó megnyitás: 2017. január 10.)

Gyűjtőív, Kompolt község özvegyei és árvái részére. A gyűjtőív megtalálható az 1915-ik évi képviselőtestületi jegyzőkönyvek között. Az iratcsomó jelzete: MNL HML V-248/2

Kompolt képviselőtestületi jegyzőkönyvei 1921–1930. (MNL HML V-248/4)

Kompolti halottak, kereszteltek, házasultak anyakönyve I. kötet (1819–1859) (Örzési hely: káli római katolikus plébánia)

Szakirodalom

Bakó Ferenc: Kompolt község településnéprajzának vázlata. Néprajzi tanulmányok Ikvai Nándor emlékére I. (Studio comitatensia 23. Szerk. Novák László). Különnyomat, Szentendre, é. n.

Bakó Ferenc: Párhuzamok és eltérések az Eger környéki magyarság és a nemzetiségek településében, építkezésében. In: Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon. (Az 1984 októberében megrendezett konferencia anyaga) Miskolc 1984.

Barth, Friedrik (ed.): Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Cultural Differences. Bergen, 1969.

Bindorffer Györgyi: „nem tudok jól magyarul”. A hazaszeretet megnyilvánulása Véménden. In: Kisebbségkutatás 4. (2004)

Bindorffer Györgyi: Névhasználat és hazafiság a magyarországi sváboknál (Megjelent: Kötő-jelek 2002, [Eds Némedi D, Szabari V, Fonyó A], ELTE Szociológiai és Szociálpolitikai Intézete, Budapest, 2003.)

Bleyer, J. (Hrsg.): Das Deutschtum in Rumpfungarn. (Mit ethnographischen und siedlungsgeschichtlichen Karten). Bp. 1928.

Éble Gábor: A deprői uradalom birtoklási története. Pfeifer Ferdinánd, Bp. 1909.

Grigg, D. B.: E. G. Ravenstein and the „laws of migration”. Journal of Historical Geography, 1977/3.

Hautzinger Zoltán – Hegedüs Judit – Klenner Zoltán: A migráció elmélete. Budapest, 2014.

Horváth László: A XX. századi Heves megyei kivándorlás alapvetése 1910-ig. In: Agria 37. (Az Egri Múzeum Évkönyve, 2001)

Keith Veizer: VeizerVizerWiezerWieser. A Memoir, Eight Stories, and a Search from Granite City to Kompolt. H.n., 2015.

Puskás Julianna: Kivándorló magyarok az Egyesült Államokban 1880–1940. Budapest, 1982.

Tóth Ágnes: A svábok kiűzése, internálása, 1945. In: História 28. (2006:4)

Várkonyi Péter: Kompolt gazdasági és társadalmi viszonyai a XX. század első felében. In: A XXX. Országos Tudományos Diákköri Konferencia díjazott hallgatóinak dolgozatai. Szerk. Bíró Melinda. Eger, 2013.

Zerkowitz Emil: New York. In: Vasárnapi Ujság 51:34. (1904. augusztus 21.)